

Kitap İncelemesi / Book Review

William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev.) Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, 634 sayfa. ISBN: 978-605-103-004-3*

William L. Cleveland, *A History The Modern Middle East*, (Trans.) Mehmet Harmancı, Agora Publisher, İstanbul 2008, 634 pages. ISBN: 978-605-103-004-3

Cihan DABAN**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 17/11/2024 Düzeltme/Revised: 18/12/2024 Kabul/Accepted: 27/12/2024

Kitap İncelemesi / Book Review

Atf / Cite as: Daban, C. (2024). William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev.) Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, 634 sayfa. ISBN: 978-605-103-004-3. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 191-196.
<https://doi.org/10.52735/bellek.1586718>

ÖZ

Bu çalışma küresel siyasetin gündeminde olan Orta Doğu bölgesine odaklanmaktadır. Orta Doğu bölgesi yüzyıllardan beri şiddet, çatışma ve savaşlarla anılmaktadır. Bu olumsuz olayların ardı arkası kesilmediği ve bugün bile devam etmekte olduğu görülmektedir. Orta Doğu bölgesinin bu denli olumsuz çağrışımlarla anılmasının nedeni hiç kuşkusuz zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının varlığıdır. Bu nedenle bölge sömürgecilik faaliyetlerine maruz kalmış ve dekolonizasyon sürecinden sonra eski sömürgeci güçlerle birlikte küresel aktörlerin müdahale alanı haline gelmiştir. Bugün gelinen noktada bölgede şiddet, çatışma, savaş ve hatta soykırım olarak adlandırılabilir olayların yaşandığı karmaşık bir durum gözlemlenmektedir. Irak'taki bölünmeler, Suriye'deki iç çatışmalar ve İsrail-Filistin çatışması gibi süregelen güncel olaylar, Orta Doğu bölgesinin henüz şiddetten arınmadığını göstermektedir. Rusya ve ABD'nin bölgede hegemonya kurma çabaları, Çin'in bölgeye sessizce yerleşme politikası ve eski sömürgeci güçlerden İngiltere ve Fransa'nın bölgeyi tamamen terk etmemiş olması göz önünde bulundurulduğunda, Ortadoğu'nun asıl sorununun bölge dışı aktörlerin varlığı olduğu söylenebilir. Bu konuda Orta Doğu üzerine yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan biri de William L. Cleveland tarafından kaleme alınan *Modern Ortadoğu Tarihi* başlıklı kitaptır. Söz konusu kitap analiz edilirken yorumlayıcı bir yöntem kullanılmıştır. Bu bakış açısıyla, makale bu kitabı gözden geçirmekte ve içeriğini analiz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Şiddet, Çatışma, Savaş, Orta Doğu Bölgesi ve Modern Orta Doğu Tarihi

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, e-mail: dabancihan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2890-2415

Abstract

This study focuses on the Middle East region, which is on the global political agenda. The Middle East region has been marked by violence, conflict, and wars for centuries. It is seen that these unfavorable events have not ceased and continue even today. The reason why the Middle East region is associated with such negative connotations is undoubtedly due to the presence of rich underground and surface resources. For this reason, the region was subjected to colonialism activities and, after the process of decolonization, became the area of intervention of global actors together with the former colonial powers. At this point reached today, a complex situation is observed in the region with violence, conflict, war, and even events that can be called genocide. The ongoing current events, such as the divisions in Iraq, the internal conflicts in Syria, and the Israeli-Palestinian conflict, show that the Middle East region is not yet free from violence. Given the efforts of Russia and the United States to establish hegemony in the region, China's policy of quiet settlement in the region, and the fact that the former colonial powers, Britain and France, have not completely left the region, it can be argued that the real problem of the Middle East is the presence of extra-regional actors. There are available many studies on the Middle East on this subject. One of these studies is the book titled *A History of the Modern Middle East* written by William L. Cleveland. While analyzing the book in question, an interpretative method was used. From this perspective, the article reviews this book and analyses its content.

Key words: Violence, Conflict, War, Middle East Region and Modern Middle East History

Simon Fraser Üniversitesi'nin tarih bölümü profesörlerinden olan William L. Cleveland, 17. yüzyıldan bugüne Ortadoğu ve Kuzey Afrika Tarihi, Modern Mısır Tarihi, İsrail-Filistin Çatışması ve Çağdaş Ortadoğu'da İslam konulu dersler vermektedir. Cleveland'ın araştırma alanları, Arap milliyetçiliği, Arap milliyetçiliği ve İslam, modern Arap dünyasında kültürel ve entelektüel tarih ve Osmanlı'nın son döneminde Arap dünyasındaki siyasi ve kültürel akımlar üzerinedir. Yazarın Ortadoğu üzerine en kapsamlı eseri *Modern Ortadoğu Tarihi* adlı eseridir. Kitap Mehmet Harmancı tarafından Türkçe literatüre kazandırılmıştır. Harmancı, English High School ve Işık Lisesinden mezun olmuştur. Hukuk Fakültesini kazanmış; ancak eğitimini yarıda bırakarak çevirmenliğe yönelmiştir. İlk çevirilerini 1952'de *Varlık* dergisinde yayımlayan Harmancı, *Modern Ortadoğu Tarihi* başlıklı eser ile 432. çevirisini literatüre kazandırmıştır.

Yazar, *Modern Ortadoğu Tarihi*'ni bu konuda daha önce etraflıca bilgi edinmemiş olan öğrencilere ve genel okurlara hitaben Ortadoğu'yu anlatan bir metin olarak tanımlamıştır. Eser beş kısımdan ve bu kısımların altındaki yirmi dört alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar Ortadoğu terimi ile Mısır'dan İran'a, Türkiye'den Arap Yarımadası'na kadar olan bölgeyi kastetmiştir. Kitabın odaklandığı kronolojik tarih ise 18. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışma metodolojik anlamda yorumlayıcı bir yöntemle kaleme alınmıştır. Çalışma için kullanılan kaynaklar ise daha çok Batı merkezli kaynaklardan oluşmaktadır. Bibliyografya alfabetik sıralamaya göre düzenlenmemiştir; zira sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır. On altı sınıflandırmanın yapıldığı bibliyografyada yazar hem bölgenin genelini ele alan hem de ülkeler bazında kaleme alınan eserleri ve bu eserler hakkında kısa bilgiler vererek sınıflandırmayı düzenlemiştir.

Yazar, birinci kısımda İslamiyet'in yükselişinden 18. yüzyıla kadar Ortadoğu tarihine genel bir bakış sunmaktadır. Bu kısımda İslam inancı ve usullerinin ana özelliklerini gözler önüne sererken¹ İslamiyet'in doğuşundan 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol istilalarının² sonuna kadarki dönemde İslami toplumsal ve siyasal kurumlarının ortaya çıkışlarını anlatır. İslamiyet'in yayıldığı coğrafyayı anlatırken Yakın Doğu'nun yerleşik uygarlıkları arasındaki etkileşime de vurgu yapmıştır. Ayrıca İslami uygarlığın dünya çapındaki niteliklerini vurgulamış ve bu uygarlığın salt bir Ortadoğu İslam İmparatorluğunun yükselişi ve düşüşüne odaklanarak anlaşılamayacağını, İslami akımın farklı merkezlerinin dünya çapındaki genel modeli olarak kavranması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı

¹ Cleveland, 2008, s. 29-36.

² Cleveland, 2008, s. 39-41.

İmparatorluğu'nun yükselişini ve Osmanlı idari kurumlarının ortaya çıkışlarını ele almanın yanı sıra İran'da kurulmuş olan Safevî İmparatorluğu'nun yükselişini ve düşüşünü anlatmaktadır.³

İkinci kısımda yazar, 18. yüzyıl çağı olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan barış anlaşmalarına kadar olan dönemde siyasal otoritenin üç ana merkezinde yer alan Osmanlı İmparatorluğu, özerk Mısır eyaleti ve İran'daki Kaçar İmparatorluğu'na odaklanmıştır.⁴ Ayrıca İran'ın dönüşüm süreçleri, Mısır'ı ve aralarındaki farklılıkları açıklamış, modern İran'ın gelişmesi açısından önemi üzerinde durmuştur. Eserin haiz konularından biri de reformlar çağında ve sonrasındaki dönemde Osmanlı'da İslami idari uygulamalarının yanı sıra toplumsal ilişkilerde yaşanan bozulma süreci, Ortadoğu halklarında olumsuz bir etki bıraktığı gibi geleceğe dair politik uygulamaları da karanlık bir sayfaya taşımış olmasıdır. Söz konusu bu değişim ve dönüşüm süreci, genel itibarıyla 'modernleşme' ya da 'Batılılaşma' başlıkları altında temsil edilmiştir.⁵ Öte yandan bu çerçevenin ya değerlerden kaynaklanan ya da kültürel yargılarla ilintili olan veya ikisini birden kapsayan çağrışımları olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. ve 16. yüzyıllardaki yükselişi ve konumu bölgede önemli bir aktör olarak görülmekteydi. Aynı dönemde İran'ın da bölgede önemli bir aktör olarak ortaya çıktığından bahsedilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Ortadoğu'nun hâkim devletlerini 'Batılılaştırma'ya değil, silahlı kuvvetleri için yararlı gördükleri seçme Avrupa teknolojik gelişmeleriyle örgütlenen yöntemlerini benimsemeye niyetlendikleri aktarılmıştır. Bu durum ise dönüşüm sürecini de hızlandırmış ve salt askeri alanın dışındaki sahalara yayılmasına neden olmuştur.⁶

Osmanlı'nın Tanzimat döneminde ve Mısır'da İsmail hükümlerliğinde hızlı dönüşüm ele alınırken harcamaların giderek artması ile içteki pazarların yabancılara özellikle Avrupalı tacirlere kaptırılmasının olumsuz etkisinin Osmanlı ve Mısır yönetimlerine yansıdığına, iki devletin zarar görmesine, iflasına ve zamanla İngiltere'nin bilhassa Mısır'ı işgal etmesine yol açtığı vurgulanmıştır. Eğitim alanındaki değişimler irdelenmiş, bürokrasi, öğretmenlik ve yargıçlık alanlarında dini kurumlardan yetişenlerin yerine güya Fransızca bilen kişilerin alınması üzerinde durulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği ana kadar olan dönemde İngilizlerin Mısır işgalini ve Nasıreddin Şah dönemindeki Kaçar İran'ını da ele almaktadır.⁷ 19. yüzyıl sonlarındaki İran'ın durumuna da dikkat çekilerek, Osmanlı-Mısır deneyimleri ile İran'ı etkileyen koşullar arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Köklü dönüşümlere karşı çıkan ya da en azından bunun İslami pratikler ve ilkelerin temellerine dayandırılarak yapılmasını arzu eden kişilerin perspektifleri üzerinde durulmuştur. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid Han ile kırsal kökenli üç reform hareketi olan Vehhabîlik, Sünnilik ve Mehdiyyelik 19. yüzyılın sonlarında su yüzüne çıkan Avrupa tarzı reformlara karşı direniş eğilimlerinin temsilcileri olduğu vurgulanmıştır. Burada ayrıca Muhammed Abduh'un ileri sürdüğü İslami reform fikirlerini ve bunun yanı sıra Hristiyan misyonerlerin faaliyetleriyle matbaanın bulunuşunun kıvılcımını çaktığı daha seküler eğilimli 'Arap uyanışı' da ele alınmıştır.⁸

Anayasal hükümeti savunan Jön Türk devrimi, Osmanlı anayasasını yeniden uygulamaya koymuş ve yeni kurumlarda öğrenim verip, reform yapmaya ve bu suretle Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir grup subay ordusunu ve kamu görevlisini iktidara getirmesi anlatılmıştır. Jön Türklerin politikaları irdelenmiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı içindeki ana akımlar saptanmaya çalışılmıştır. İran'daki 1905-1911 tarihli anayasa

³ Cleveland, 2008, s. 49-63.

⁴ Cleveland, 2008, s. 71-92.

⁵ Cleveland, 2008, s. 134-149.

⁶ Cleveland, 2008, s. 161-166.

⁷ Cleveland, 2008, s. 167-175.

⁸ Cleveland, 2008, s. 179-182.

mücadelesine eğilmiş ve bu durum Jön Türk çağı ile kıyaslanarak bir değerlendirmede bulunulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın Ortadoğu'da geçen kısmının, savaş zamanında yapılan çeşitli anlaşmalarla Osmanlı topraklarının paylaşılmasıyla ilgili manevraların, eski Osmanlı Arap topraklarını İngiltere ve Fransa arasında bölen nihai barış anlaşmasının koşullarının değerlendirilmesi de yapılmıştır.⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisinin ve dayandığı örgütlenme ilkelerinin yok oluşunun, Ortadoğu halklarının özellikle de imparatorluğun asli Arap eyaletlerinin halkları açısından çığır açıcı bir önem taşıdığı üzerinde durulmuştur. Araplar, Osmanlı sonrası bir düzene hazır olmadıkları gibi onları İngiliz ve Fransız istilacıların idaresine sokan bir düzene de hiç hazır değillerdi. Bu yüzden 1920'yi izleyen çeyrek yüzyıl boyunca Arap liderlerin zihinlerini, Avrupa devletlerinden tam bağımsızlığa kavuşmak ve yeni devletleri için milli kimlikler oluşturmak gibi meseleler meşgul etmiştir. Bu durum ise onları Osmanlı'dan uzaklaştırmış ve bölgede yeni çatışma alanlarının ve yeni devletlerin ortaya çıkmasına yönlendirmiştir. Bölge içerisinde Osmanlı sistemi hiçbir zaman durağan ya da tek biçimli olmadığı gibi Osmanlı'nın kuruluşundan 20. yüzyılın başlarına kadarki dönem içerisinde sürekli değişim halinde olduğu vurgulanmıştır. Dahası Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı'nın yıkılma dönemine geçtiğine ve bölgede altı yüz yıldan fazla hüküm sürmüş bir imparatorluğun nasıl yıkıldığına da değinilmiştir.¹⁰

Üçüncü kısımda ele alınan odak nokta 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı arasında geçen dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan bazı gelişmelerdir. Daha açık bir ifadeyle manda sisteminin dayatılmasından 1948'de İsrail'in kuruluşuna kadarki dönemi kapsamıştır.¹¹ Bu dönemde Türkiye'de ve yeni kurulan Arap devletlerinde Osmanlıların bu döneme yansıyan önemi vurgulanmış, yerel seçkinler ile Avrupalı istilacı güçler arasındaki ilişkinin tonunu belirleyen siyasal liderlikteki sürekliliklerin varlığı ortaya koyulmuştur. Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'ün, İran'da Rıza Şah'ın reform programlarının hedefleri ve etkisi kıyaslanmıştır.¹² Arap devletlerini ele alırken de yalnızca Osmanlı dönemiyle olan kopuşları ve iç süreklilikleri değil, aynı zamanda İngilizlerle Fransızların kendi idareleri altındaki devletlerin gelişme çizgisinin şekillenmesinde önemli rol oynayan idari denetim modellerine de değinilmiştir. Bunun yanı sıra İngiltere'nin hâkimiyetini koruduğu Mısır, Ürdün ve Irak gibi ülkeler analiz edilirken Suriye ve Lübnan'daki Fransız egemenliği de ele alınmaktadır.¹³ Ayrıca Suudi Arabistan'ın bölgedeki yükselişine de yer vermektedir. İki büyük savaş arası dönemin belli başlı siyasal ideolojileri olan bölgeselcilik ve pan-Arap milliyetçiliğine dair bir analize de yer veren yazar, bölgede önemli bir sorun olarak ortaya çıkan Filistin mandası ve İsrail'in doğuşu üzerine de değerlendirmelerde bulunmaktadır.¹⁴

Dördüncü kısım 1945'ten 1970'lerin sonlarına kadar olan dönemde Ortadoğu incelenmektedir. 1983'te sivil hükûmetin kuruluşuna kadar olan dönemdeki Türkiye ile 1970'lerin ortalarında devrimin arifesine gelen günlerin İran'ını ele almaktadır. İki ülkede yaşanan gelişmelere yer veren yazar demokrasi ve otoriteryanizm kavramları üzerinde de durmaktadır.¹⁵ Arap devletleri ve Nasır çağı diye adlandırılan dönemde bu devletlerin İsrail ile ilişkileri üzerinde durulmuştur. Özellikle Nasırcılığın gerek Mısır cumhurbaşkanının görev süresinde uyguladığı faaliyetler gerekse de 1967'deki beklenmedik çöküşünün peşinden uyandırdığı umutsuzlukla Arap coğrafyasını derinden etkilemesinin altı çizilmiştir. 1948'den

⁹ Cleveland, 2008, s. 161-166.

¹⁰ Cleveland, 2008, s. 188-190.

¹¹ Cleveland, 2008, s. 193-196.

¹² Cleveland, 2008, s. 198-216.

¹³ Cleveland, 2008, s. 227-260.

¹⁴ Cleveland, 2008, s. 291-300.

¹⁵ Cleveland, 2008, s. 313-334.

1977'ye kadar olan dönemde İsrail siyasal kültürü ve kurumlarını ele almanın yanı sıra Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ortaya çıkışını ve bu örgütün 1970'teki Kara Eylül'e kadar faaliyetleri için bölgesel bir dayanak arayışlarını ele almaktadır.¹⁶

Beşinci kısımda, 1970'lerin başlarından itibaren ortaya çıkan yeni tarihsel kalıplar analiz edilmiştir.¹⁷ 1970'ler ve 1980'lerdeki Lübnan'a odaklanan yazar, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ı 1973'te İsrail'e savaş açmaya ve 1979'da aynı devletle bir barış anlaşması imzalamaya zorlayan iç baskıları tartışmanın yanı sıra Filistin örgütlerini Lübnan'la kanlı bir iç savaşa sokan ve 1982'de İsrail'in ülkeyi istila etmesine sebebiyet veren faaliyetleriyle birleşen yerel demografik değişikliklere eğilmektedir.¹⁸ Ayrıca Mısır'da iktidara gelen Hüsnü Mübarek döneminin ilk yılları üzerine bir analiz de aktarmaktadır. Hafız El Esad ile Hüsnü Mübarek'in iktidara yükselişlerini, iç ve dış politikalarını ve onların egemenliklerini temsil edip cesaretlendiren yönetici seçkinlerin toplumsal bileşimindeki dönüşümünü konu almaktadır. Sonrasında ise 1980-1988 İran-İrak Savaşı üzerine yapılan bir tartışmayla son bulmaktadır.¹⁹ Savaş öncesi İran'da yaşanan 1979 devrimini de analiz etmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasının öneminden bahsetmekte ve İslami yasaların kadınların statüsü üstündeki etkisini geniş biçimde incelemektedir.²⁰

Aynı zamanda Mısır'ın özel bir vaka oluşturmasıyla, genel bir Ortadoğu'da siyasallaşmış İslam'ın yükselişine eğilmektedir. Bir diğer ana konu ise petrol çağında olan Arap Yarımadası ile ilgilidir. Bu bağlamda 1950-1980 yılları arasında Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen gibi ülkelerin petrol üreten Arap devletlerini konu alması ön plana çıkmaktadır. 1973 yılında gerçekleşen petrol fiyatındaki artışlarla oluşan olumsuzlukların siyasal değişimi önlemenin yanı sıra toplumsal değişimi de etkilemeyi sağlayan muazzam zenginliğin bir avuç egemen aileler arasında paylaşılıyor olmasının yol açtığı krizleri de aktarmaktadır.²¹ Çalışmanın sonlarında İntifada olarak bilinen Filistin ayaklanmasıyla 1991 Körfez Krizi'nin sebep ve sonuçlarını analiz etmekte olup savaşın özelde Suudi Arabistan, Kuveyt, Yemen ve Irak genelde ise bölge üzerindeki etkisine değinerek bitirmektedir.²² Oslo Barış sürecinin parlayışı ve sönüşünün, Yaser Arafat'ın Filistin Yönetimi başkanlığının toplumsal ve siyasal sonuçlarının ve İsrail'deki Binyamin Netanyahu ve Barack Obama hükümetlerinin yükselişiyle düşüşlerinin tartışılmasına ayırmıştır. 2001'de başbakanlığa Ariel Şaron'un gelmesi üzerinde de ayrıca durulmuştur.²³ Dahası Clinton yılları döneminde ABD'nin Ortadoğu politikalarının irdelenmesiyle başlarken, Türkiye ve İran'ın 2000 yılına kadarki durumlarının karşılaştırmalı bir değerlendirilmesi yapılmış ve siyasal İslam'ın hayati önemini muhafaza ettiği Mısır örneğine bakılmıştır. Son olarak 11 Eylül 2001 olaylarını, ABD'nin 2003'teki Irak işgalinin etkileri sonsözde yazılmış olup kitap sonlandırılmıştır.²⁴

Yazar, *Modern Ortadoğu Tarihi* başlıklı çalışmasıyla bölgedeki olayları akıcı bir dille aktarmaya çalışmış olsa da bölgedeki olayların çok boyutlu faktörlerle neticelenmesinden ötürü çalışma çok yoğun bir bilgi silsilesine dönüşmüş durumda. Bölgede yaşanan olayların karmaşıklığı aslında yazarın derin bir analize yoğunlaşmasını yer yer zorlaştırmış gibi görünmektedir. Daha açık bir ifadeyle yazar, bazı önemli olayları ele alırken olayların derinlemesine inememiştir. Örneğin Nasır Çağında Ortadoğu: Arap Politikasının Radikalleşmesi başlıklı bölümü kaleme alırken bu bölümde altı ülkeye yer vermiş; ancak her

¹⁶ Cleveland, 2008, s. 383-406.

¹⁷ Cleveland, 2008, s. 409-414.

¹⁸ Cleveland, 2008, s. 416-440.

¹⁹ Cleveland, 2008, s. 441-466.

²⁰ Cleveland, 2008, s. 472-494.

²¹ Cleveland, 2008, s. 500-518.

²² Cleveland, 2008, s. 525-545.

²³ Cleveland, 2008, s. 558-565.

²⁴ Cleveland, 2008, s. 570-588.

ülke için iki veya üç sayfalık bir dokunuşla yüzeysel bir anlatım aktarmıştır. Bu ve bunun gibi birçok bölüm kitapta yer almaktadır. Bu durum aslında okuyucular için temel bilgiler doğrultusunda önemli bir başlangıç sağlamaktadır.

Kitabın bütünlüğüne bakılırsa kitap, İslam'ın doğuşuna kadar giden bir süreçten 21. yüzyılın ilk yıllarına kadar yaşanmış; ancak bilinen olaylara odaklanmış olması açısından önemli bilgilere yer vermiştir. Bu denli geniş bir döneme odaklanmış olması olayların tarihsel başlangıçlarında dalgalanmalar söz konusu olmuştur. Başka bir söylemle yazar, 11. veya 12. yüzyıllardan bahsederken birden 18. yüzyıllardaki olaylara değinmekte ve tarihsel kronolojiyi ihlal etmektedir. Bu durum kitabın dağınıklığına ve zayıf yönüne işaret etmektedir. Bilhassa çetrefilli bir bölge olan Orta Doğu'yu ve bu bölgede geçen önemli olayları kaleme almış olmasından dolayı önemli bir eser olarak görülebilir. Bu ise kitabın güçlü yönüne işaret ettiğini göstermektedir. Zira çok uzun bir döneme işaret ettiğinden ele alınan olaylar derinlemesine anlatılamamıştır. Olaylar derinlemesine anlatılamamış olsa da yazarın olaylara dokunuş şekli yerinde olmuştur. Bu yönüyle de kitabın güçlü yönleri zayıf yönlerine göre daha ağır basmaktadır.

Ek: Kitap Kapağı

